

Джужа О. М.,

головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Тичина Д. М.,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сучасний розвиток ключових галузей вітчизняного публічного права гальмується через недостатнє вивчення засобами філософії окремих елементів права та його інституцій у суспільному бутті. З огляду на це, перед кримінальним правом постають реальні перспективи еволюції як галузі публічного права, що неминуче буде сприяти подальшому збагаченню змісту його аксіологічної сутності та елементів прояву. Відомо, що аксіологія в 20 столітті зайняла особливе місце в структурі філософського знання, виконуючи відносно пізнання економічної, політичної та правової сфер буття суспільства надійні методологічні функції. Це означає, що сутність цих функцій відносно права та його галузей полягає в тому, що воно (право) розглядається як ціннісний феномен буття за своєю природою, змістом, структурою й тому може бути адекватно відображений тільки у відповідному знанні про нього в межах аксіології як логіки пізнання [1, с. 9].

Безперечно, аксіологічне дослідження права має важливе наукове, практичне та моральне значення, оскільки дозволяє звернути увагу не тільки на соціокультурні засади та детермінанти права, зв'язок із державою, але й на його духовні аспекти, ідеали, рівень свідомості суспільства. Без ціннісного підходу до права неможливо виявити його призначення в загальнолюдському, соціальному та культурному розвитку, досягнути його специфічну природу. До того ж, аксіологічне дослідження правової реальності, права загалом або окремої його галузі надає можливість зазначати про дотримання або недотримання загальновизнаних людських цінностей, ідеалів та стандартів у тій або іншій державі. Це, передусім, стосується аксіологічного дослідження кримінального права, норми якого мають застосовуватися як крайній, останній засіб, коли засоби регулювання суспільних відносин інших галузей права залишаються безсилими та недієвими.

Проблему суспільної цінності сучасного кримінального права України можна розглядати з двох визначальних позицій. Перша пов'язана з місцем і роллю кримінального права у вітчизняній правовій системі, друга позиція

характеризується змістом основних завдань, покладених на цю правову галузь як на один із головних правових інструментаріїв регулювання суспільних відносин.

Порядок розгляду питань про місце кримінального права у правовій системі України варто будувати за схемою, основними елементами якої постають поняття: фундаментальна галузь права; галузь публічного права; галузь права, нормами якої визначені питання про злочин та покарання. Кримінальне право – це класичний зразок фундаментальної галузі так званого публічного права.

Фундаментальність кримінального права означає, що воно є невід’ємною складовою підвалин вітчизняної правової системи разом із іншими профілюючими галузями права, такими як конституційне право, цивільне право, адміністративне право, а також процесуальними галузями, і утворює провідну ланку розвинутої правової системи, її непорушне осердя [2, с. 247].

Структурно фундаментальні галузі української системи права складаються з трьох функціональних поясів (в основу поділу системи фундаментальних галузей права на функціональні пояси покладене функціональне призначення цих галузей, воно може бути регулятивним, охоронним або змішаним) [3, с. 8].

Перший пояс утворює конституційне право, норми якого є відправними у формуванні змісту інших фундаментальних правових галузей. Первинність конституційного права відносно інших фундаментальних галузей права не потребує додаткових доказів і роз’яснень. Згадаймо лише те, що його норми мають вищу юридичну силу та відіграють роль своєрідних першооснов, за допомогою яких будуються інші фундаментальні галузі права, визначається їх функціональне призначення та орієнтири стратегічного розвитку. Другий функціональний пояс утворюють норми адміністративного і цивільного права, за допомогою яких найчастіше втілюються в життя базові конституційні принципи, що стосуються таких важливих питань як: правовий статус людини і громадянина, власність, організація та функціонування виконавчих і розпорядчих органів влади тощо. Третій функціональний пояс системи фундаментальних галузей права утворює кримінальне право, функціональне призначення якого має яскраво виражену охоронну спрямованість: захист суспільства від найбільш небезпечних правопорушень – злочинів.

Наступним аспектом, який характеризує місце кримінального права в правовій системі України, є його публічність. Немає принципового значення, коли в кримінально-правовому регулюванні використовуватимуться імперативний та диспозитивний методи, позаяк характер регулювання цих відносин і його остаточна мета спрямовані на відстоювання загальних (публічних) потреб.

Посідаючи ключове місце в базисі правової системи України, кримінальне право України відіграє провідну роль у процесах регулювання

суспільних відносин. Фундаментальна галузь публічного права забезпечує виконання всього комплексу правових функцій (регулювання, охорони та виховання). Останнім часом кримінальне право є динамічним і в нормативному плані, певною мірою, нестабільним правовим інструментарієм регулювання суспільних відносин. Це пояснюється як його багатофункціональністю, так і швидкоплинним змінням тактичних завдань певних кримінально-правових норм, коригованих поточними суспільними інтересами в конкретних соціальних сферах [4, с. 49].

Зміни, що почалися в українському суспільстві у 90-х роках минулого століття, не могли не зумовити процеси трансформації теорії та практики вітчизняного кримінального права. Потреба в побудові нової незалежної країни, становлення її основних інституцій, фактичне змінення суспільно-економічної формації, проблеми впровадження елементів ринкової економіки в народне господарство, перегляд і підвищення правового статусу людини та громадянина, заходи щодо практичного втілення задекларованих намірів побудови демократичного суспільства – ось неповний перелік факторів, що радикальним чином вплинули на процес подальшого розвитку кримінального права в Україні.

Досліджуючи загальні питання аксіології кримінального права, необхідно виходити з таких положень: 1) норми кримінального права повинні забезпечувати належне правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ст. 3 Конституції України). Вони, безумовно, є вирішальними у визначенні високого правового статусу людини і громадянина в нашій країні, але не менш вирішальними щодо цього правового статусу є норми ст. 23, 68 Основного Закону України, які покладають на кожну людину й загальні обов'язки мати зобов'язання перед суспільством і неухильно додержуватися Конституції України та Законів України, не посягаючи на права і свободи, честь і гідність інших людей); 2) кримінальне право – це важлива складова публічного права, покликана відстоювати рівною мірою як публічні потреби, так і потреби конкретної людини, якщо вони кореспондуються із загальними інтересами і не протиставляються їм; 3) формою, у рамках якої реалізуються норми кримінального права, є кримінально-правові відносини, тобто відносини, пов'язані з визначенням того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Таким чином, якщо правове забезпечення охорони цінностей, зазначених у ст. 1 КК України [5], можна розглядати як загальні ознаки суспільної цінності кримінального права, то публічність – це безпосередньо родова ознака цієї галузі.

Стратегічної мети кримінального права вдається досягти шляхом виконання його головних завдань, формування яких відбувається згідно з двома основними функціями цієї галузі права і відповідно до двох родових

ознак, що характеризують його суспільну цінність. Першим таким завданням можна вважати визначення того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами. Другим головним завданням кримінального права є визначення того, які покарання застосовуються до осіб, що вчинили злочин.

Вчинення більшості злочинів можна локалізувати і згодом усунути тільки за умов умілого й оптимального розроблення кримінально-правових норм, за допомогою яких можна належним чином протидіяти злочинності та розробляти стратегію запобігання злочинам.

Список використаних джерел

1. Гребеньков Г. В. Очерки по философии права : монографія. Донецьк: ДЮИ ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2009. 216 с.
2. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. Т. I. М. : Юрид. лит., 1981. 361 с.
3. Дудченко В. В. Метод розв'язання антиномій у праві. *Юридичний вісник*. 2008. № 4. С. 8–10.
4. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Вознюк А. А.,

завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ФАКУЛЬТАТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ: МІЖГАЛУЗЕВИЙ ВИМІР

Під час розслідування злочинів важливе значення мають різні об'єктивні та суб'єкти ознаки злочину (складу злочину): їх відносять до обов'язкових елементів кримінально-правової, криміналістичної, кримінологічної та оперативно-розшукової характеристик злочинів, а також до обов'язкових складових предмета доказування у кримінальному провадженні.

Загальноприйнятою нині можна вважати концепцію відповідно до якої факультативними ознаками складу злочину є:

у межах об'єкта – предмет злочину та потерпілий від злочину;

у межах об'єктивної сторони – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, що настали, місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину;

у межах суб'єкта – ознаки спеціального суб'єкта (службове становище, родинні відносини, громадянство тощо);